

14.09.2023

Група М-1

Урок 21-22

Тема: ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА

Мета: ознайомитися з основними поняттями організації виробництва

Можливість отримання прибутку виникає в тому випадку, коли вироблена продукція, а саме суспільний продукт, проходить основні стадії суспільного виробництва: виробництво, розподіл, обмін та споживання.

Виробництво – це процес створення матеріальних та нематеріальних благ для задоволення будь-яких суспільних потреб.

Розподіл – це стадія суспільного виробництва, де визначається доля кожного учасника у створеному продукті.

Обмін – це стадія суспільного виробництва, що забезпечує безпосередній зв'язок виробництва та споживання.

Споживання – це використання продукту в процесі задоволення потреб.

З точки зору суспільного виробництва для створення певного продукту необхідна взаємодія основних факторів суспільного виробництва, без наявності яких неможливо саме виробництво взагалі, а саме: робоча сила, предмети і засоби праці.

Робоча сила – це сукупність фізичних та розумових здібностей людини, а також її здібність до праці, які є основною умовою виробництва у будь-якому суспільстві.

Предмет праці – це той матеріальний об'єкт, на який націлено працю людини з метою надання йому будь-яких властивостей.

Засоби праці – це предмети чи комплекс речей, які використовуються людиною для надання предмету праці необхідних властивостей.

Але ж для створення будь-якого продукту недостатньо наявності лише цих трьох факторів - продукт праці виникає лише при їх ефективній взаємодії. Взаємодія цих факторів обумовлена технологією та організацією виробництва.

Технологія – це взаємодія між основними факторами виробництва, яка може бути здійснена робочою силою за допомогою наявних способів впливу засобами праці на предмет праці.

Організація виробництва – це ефективна організація функціонування існуючих факторів виробництва з використанням відповідної технології.

Фактори виробництва, технологія та організація виробництва складають продуктивні сили суспільства, їх взаємодія представлена на рис. 1.

Взаємодія продуктивних сил та виробничих відносин, які складаються на основних стадіях суспільного виробництва являє собою спосіб виробництва, який у свою чергу обумовлює суспільно-економічну формацію.

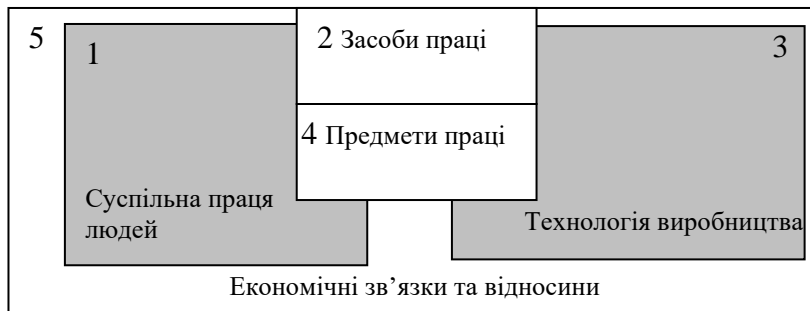

Рис. 1. Загальна модель сукупності взаємодіючих елементів виробничої системи

Основні форми суспільного виробництва

Суспільні форми організації виробництва формуються на основі суспільного розподілу праці і виявляються у еволюційному розвитку низки суспільних форм організації виробництва.

Концентрація – це усупільнення виробництва через збільшення його розмірів, розрізняють:

- агрегатну концентрацію - підвищення одиничної потужності або продуктивності технологічних ланок (устаткування);
- технологічну концентрацію – укрупнення виробничих одиниць;
- заводську (фабричну) – концентрація, що здійснюється на рівні окремого виробництва.

Характеризуються рівнем концентрації виробництва: абсолютним – середнім розміром підприємства певної галузі, та відносним – часткою великих підприємств за певними показниками. Отже, всі підприємства групуються за наступними ознаками: чисельність персоналу, вартість основних фондів, обсяг продукції, які в свою чергу варіюються в залежності від асортименту і характеру виробництва.

Взагалі концентрація сприяє зростанню внутрішньої ефективності, зменшенню капіталовкладень та собівартості виготовлення продукції, підвищенню фондівіддачі, продуктивності та рентабельності виробництва.

Деконцентрація – зворотній концентрації процес обумовлений не лише економічними, але й екологічними та соціальними умовами, який в свою чергу сприяє зниженню монополізації.

Спеціалізація – характеризує процес зосередження виробництва на виготовленні певної продукції та окремих видів робіт, розрізняють:

- предметну спеціалізацію – коли підприємство випускає кінцеву, готову до споживання продукцію;
- подетальну – коли підприємство виробляє комплектуючі для виготовлення кінцевої продукції;
- технологічну (стадійну) – це самостійне виконання окремих стадій

технологічного процесу;

- функціональна – це виконання підприємством сервісних функцій.

До основних показників, що характеризують спеціалізацію відносять:

- частку основної продукції в загальному обсязі;
- кількість видів технологічно однакових виробів;
- частка продукції подетально спеціалізованих підприємств.

Конверсія – це перепрофілювання частини або всього виробничого потенціалу під впливом глобальних чинників. Характеризується часткою цивільної продукції в загальному обсязі виробництва.

Конверсія здійснюється за наступними пріоритетними напрямками:

- виготовлення устаткування для виробництва продуктів харчування;
- для виготовлення продукції медицини та охорони здоров'я;
- для виготовлення товарів масового споживання.

Кооперування – це форма виробничих зв'язків між підприємствами, що спільно виготовляють певний вид кінцевої продукції. Розрізняють предметне, галузеве, регіональне та міждержавне кооперування. Характеризується таким показниками:

- часткою придбаних напівфабрикатів та комплектуючих виробів у загальному обсязі виробництва;
- коефіцієнтом кооперування, тобто кількістю суміжників виробництва, задіяних при виробництві одного виду продукції;
- часткою окремих видів постачання у загальному обсязі виробництва.

Комбінування – це поєднання на одному підприємстві багатьох виробів різних галузей, пов'язаних між собою в технічному, економічному та організаційному відношеннях. Може характеризуватися таким показниками:

- питомою вагою товарної продукції комбінатів в загальному обсязі;
- питомою вагою матеріальних ресурсів, що підлягають подальшій переробці в місці одержання в загальному обсязі виробів на комбінаті;
- кількістю.

Характеристика типів організаційних структур та види виробничих структур

Для ведення господарської діяльності і досягнення своїх цілей при наявності фізичних, біологічних, психологічних і інших обмежень люди змушені поєднувати зусилля. Таке об'єднання зусиль за умови визначеної організації в більшості випадків більш продуктивно і вимагає менших витрат енергії, часу й інших ресурсів.

Організація — це спільна діяльність групи людей, що координується, для досягнення їх загальної мети (цілей).

Класифікація організаційних структур за основними ознаками:

- 1) За функціональними ознаками розрізняють:
 - а) функціональну б) бюрократичну в) дивізіональну.
- 2) За взаємодією з зовнішнім середовищем:

- адаптивні – механістичні,
 - відкриті – закриті.
- 3) За організаційною ознакою:
- а) лінійна б) матрична в) штабна
- 4) За правовими ознаками:
- формальні – неформальні.
- 5) За управлінською ознакою:
- централізовані – децентралізовані.
- 6) За складом:
- прості – складні.
- 7) За розміром:
- а) великі б) середні в) малі
- Основними методами проектування організаційних структур є:
- 1) *Метод екстраполяції* передбачає проектування типових та еталонних структур.
 - Типові структури розробляються по галузям груп підприємств, що схожі за виробничими показниками.
 - Еталонні структури передбачають визначення підприємства за найкращими показниками, яке потім приймається за еталон.
 - 2) До *аналітичних методів* відносять функціонально-об’єктний метод та метод структуризації цілей.
 - Функціонально-об’єктний метод передбачає попереднє вивчення складу функцій керування, оцінку трудомісткості робіт за кожною функцією, нормування чисельності робітників за окремими функціями, виявлення самостійних структурних підрозділів та закріплення за кожним із них працівників.
 - Метод структуризації цілей заснований на використанні моделі “дерева цілей”. Він передбачає: визначення основних цілей організаційної структури, склад завдань та підцілей, набір організаційних ресурсів та альтернативи їх використання, визначення критеріїв ефективності досягнення визначених цілей.
 - 3) *Методи економіко-математичного моделювання* передбачають використання різних видів моделей, а саме: графових, матричних, систем лінійних та нелінійних рівнянь, теорії ймовірності, імітаційних моделей та ін. Методи економіко-математичного моделювання дають можливість чітко визначити кількісний стан параметрів та зв’язків в організаційній структурі, а також їх оптимальну величину для конкретного підприємства.
 - 4) *Методи системного конструювання* базуються на співвідношенні програмно-цільового підходу, методологій загальної теорії систем та системного аналізу. Сутність їх полягає в тому, що структура розглядається як складна система, що відображається багатоцільовим деревом цілей. Ці методи дозволяють оптимізувати такі показники організаційної структури як: склад та структура управління, чисельність працівників за основними функціями,

централізацію, кількість самостійних підрозділів.

Виробнича структура, в свою чергу, це склад керованих ланок виробничої системи (ділянок, цехів тощо), що мають технологічні і (чи) кооперовані взаємозв'язки. Виробнича структура відбиває склад підрозділів виробництва як об'єкта керування.

Виробнича структура промислових підприємств відрізняється значною розмаїтістю в залежності від переваги факторів, під впливом яких вона складається. До найважливіші з них відносять:

- *Конструктивні і технологічні особливості продукції*, її вид визначають характер виробничих процесів і тим самим безпосередньо впливають на склад основних цехів. Так, підприємства видобувних галузей мають хоча і складну, але одностадійну структуру; підприємства обробної промисловості найчастіше мають багатостадійну виробничу структуру. Чим складніше конструкція і технології виготовлення виробів, тим складніше внутрішньовиробничі зв'язки і залежності, розвиненість структури підприємства. Габаритні розміри і маса продукції, що випускається, також істотно впливають на структуру підприємства, тому що багато в чому визначають види технологічного устаткування, габаритні розміри і конструкцію будинків, транспортних засобів, розміри і склад складського господарства.

- На виробничу структуру істотно впливає й *обсяг випуску продукції*, під яким розуміється кількість виробів визначеного найменування, типорозміру і виконання, виготовлених чи відремонтованих підприємством чи його підрозділами протягом планованого інтервалу часу.

- На виробничу структуру підприємства істотно впливають також його спеціалізація і кооперування з іншими підприємствами. Чим вище рівень спеціалізації підприємства, чим більш однорідну продукцію воно випускає, тим за інших рівних умов менше в його складі різнойменних виробничих цехів і простіше виробнича структура, і навпаки, чим більш універсальне підприємство, тим його структура є найбільш розвинутою та складною. Кооперування підприємства з іншими обмежує розмаїтість його виробничих процесів і усуває необхідність у його складі тих чи інших цехів.

- Вплив рівня механізації і виробничих процесів виявляється в тому, що комплексно-механізовані й автоматизовані підприємства мають у своєму складі системи машин, поточкові й автоматичні лінії. Для таких підприємств характерні предметно-замкнуті цехи і ділянки.

- Вплив *району місцезнаходження* полягає в тому, що для підприємств, які знаходяться в промислово розвинутих центрах, не обов'язкова така розвинута виробнича структура, яку вимушені мати підприємства у відокремлених районах і районах, що освоюються. Розглянуті фактори тісно взаємозалежні, і найчастіше не можливо чітко відокремити вплив одного конкретного фактора незалежно від інших.

- Поряд з виробничою варто розрізняти і загальну структуру підприємства, що охоплює виробничі ланки, служби і відділи керування

підприємства (конструкторський, технологічний, плановий і ін.).

Види виробничих структур

Первинною ланкою в організації виробничого процесу є *робоче місце*. Воно представляє собою частину виробничої площі, оснащеної необхідним устаткуванням, інструментами і пристосуваннями, за допомогою яких робітник чи група робітників (бригада) виконує окремі операції по виготовленню продукції чи обслуговуванню процесу виробництва.

Характер і особливості робочого місця багато в чому визначають вид виробничої структури. Воно може бути простим (робітник обслуговує один верстат), багатостатним (робітник обслуговує кілька верстатів) чи колективним (на одному робочому місці працюють декілька робітників).

Сукупність територіально відокремлених робочих місць, на яких виконується технологічно однорідна робота чи здійснюються різні операції з виготовлення однорідної продукції, утворює *виробничу ділянку*. На великих і середніх підприємствах виробничі ділянки поєднуються в цехи. *Цех* представляє собою виробничо-, територіально- й адміністративно-відособлений підрозділ підприємства, де виконується визначений комплекс робіт відповідно до внутрішньозаводської спеціалізації.

До цехів основного виробництва відносяться цехи, що виготовляють продукцію підприємства (готові вироби, вузли, деталі чи напівфабрикати).

Кількість цехів залежить від виду виготовленої продукції і рівня спеціалізації підприємства. Іноді на великих підприємствах однорідні цехи поєднують у корпуси. На невеликих підприємствах з відносно простим процесом виробництва застосовується безцехова структура, коли найбільш великим виробничим підрозділом підприємства є виробничу ділянку. Розрізняють цехову, безцехову і корпусну виробничі структури (рис. 2).

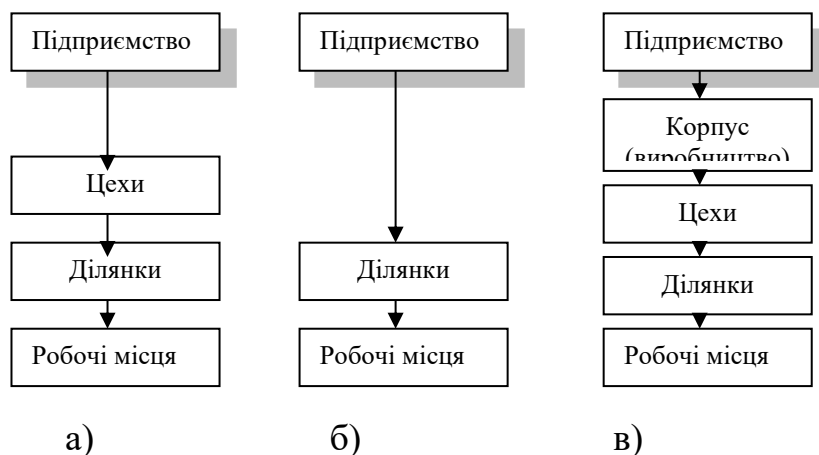

Рис. 2. Види виробничої структури:
а — цехова; б — безцехова; в — корпусна

На підприємствах з багатостадійним виробництвом, де сировина

переробляється послідовно (металургія, текстильна промисловість), створюються підрозділи (переділи), що поєднують визначену частину виробничого процесу. У результаті виходить закінчена частина готового продукту (чавун, сталь, прокат, пряжа і тощо). На таких підприємствах структура називається комбінатською.

Типи виробничих структур.

У залежності від форми спеціалізації основних цехів розрізняють три типи виробничої структури: технологічну, предметну і змішану.

При *технологічній структурі* цехи підприємства спеціалізуються на виконанні визначеної частини технологічного процесу, тобто створюються за принципом технологічної однорідності.

Така структура має визначені переваги:

- забезпечує більш повне завантаження устаткування, оскільки в технологічно спеціалізованому цеху виготовляються всі деталі, що мають необхідний вид обробки, для усіх виробів виробничої програми підприємства;
- сприяє більш повному використанню матеріалів, оскільки відходи можуть бути використані при виготовленні деталей менших розмірів;
- полегшує керівництво цехом, керування людьми в зв'язку з однорідністю технологічних процесів;
- сприяє застосуванню найбільш прогресивних технологічних процесів, тому що витрати на впровадження простіше окупити, чим у цехах, організованих за предметним принципом. В останньому випадку застосування високопродуктивних процесів і устаткування можливо тільки при дуже великих обсягах випуску продукції.

До переваг технологічної структури відноситься також висока кваліфікація робітників, що гарантує випуск продукції високої якості.

У той же час технологічна структура має істотні недоліки:

- у зв'язку з великою номенклатурою продукції відбуваються великі втрати часу на переналагодження устаткування;
- кожен цех чи ділянка виконує визначені операції і його колектив не несе відповідальності за якість виробу в цілому, а також за дотримання термінів випуску готової продукції;
- розташування устаткування за однотипними групами (наприклад, групи токарських, фрезерних, свердлильних і інших верстатів) приводить до нераціональних переміщень деталей, зустрічним перевезенням, збільшенню тривалості циклу;
- ускладнюються міжцехове оперативне-календарне планування і диспетчеризації виробництва.

Технологічна форма спеціалізації цехів і технологічна виробнича структура характерні для підприємств одиничного і дрібносерійного виробництва, що випускають вироби різноманітної і хитливої номенклатури продукції.

При *предметній структурі* цехи підприємства спеціалізуються на

виготовленні якого-небудь виробу, групи однорідних виробів, вузлів, деталей із застосуванням різноманітних технологічних процесів і операцій. У цехах предметної спеціалізації по можливості здійснюється замкнутий цикл виробництва, тому вони часто називаються предметно-замкненими.

До переваг цеху чи ділянки при предметній структурі відносять:

- кожен цех цілком відповідає за випуск закріпленої за ним продукції у визначений термін і визначену якість;
- устаткування розташовується по ходу технологічного процесу, що створює передумови для організації потокового виробництва, сприяє скороченню тривалості виробничого циклу;
- спрощуються міжцехове оперативно-календарне планування і диспетчеризації виробництва.

Однак така структура має і недоліки:

- кожен цех повинен мати у своєму розпорядженні повний комплект устаткування для виготовлення продукції, що приводить до збільшення загальної кількості устаткування на підприємстві;
- частина устаткування недозавантажується через малий обсяг такого виду робіт у цеху;
- можуть погіршуватися умови праці, тому що в єдиній взаємозалежній системі машин цехи іноді знаходяться поруч високопродуктивне устаткування, камера для фарбування деталей, пекти для термообробки тощо;
- ускладнюються внутрішньоцехове керівництво, а також керування людьми.

Предметна форма спеціалізації цехів і предметна виробнича структура характерні для підприємств крупносерійного і масового виробництва, що випускають обмежену номенклатуру виробів у великих кількостях.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. З точки зору організації виробництва підприємницька здібність це:

- a) Власність на фактори виробництва.
- b) Ініціативна, самостійна діяльність громадян.
- c) Особливий фактор виробництва, що поєднує у виробництві усі інші фактори в єдину систему.

2. До принципів підприємницької діяльності належить:

- a) Можливість стратегічного планування розвитку компанії.
- b) Вільне розпорядження доходами фірми.
- c) Вільний вибір видів діяльності

3. Який з факторів виробництва зайвий?

- a) Труд
- b) Капітал
- c) Інформація.

4. До основних стадій суспільного виробництва належать:

- a) Обмін, виробництво, розподіл, підприємництво.
- b) Виробництво, розподіл, споживання.
- c) Виробництво, розподіл, обмін, споживання.

5. Концентрація виробництва це:

- a) Усуспільнення виробництва шляхом збільшення його розмірів.
- b) Процес обумовлений екологічними та соціальними чинниками.
- c) Суспільна форма організації підприємств.

6. Комбінування це:

- a) Поєднання на одному підприємстві виробництва багатьох виробів різних галузей, пов'язання між собою технічними, економічними та організаційними зв'язками.
- b) Форма виробничих зв'язків між підприємствами, що спільно виготовляють певний вид кінцевої продукції.
- c) Усуспільнення виробництва шляхом збільшення його розмірів.

7. Операційна система це:

- a) Виробничий процес, що включає в себе не лише виробництво товарів та переробку сировини, але й процес надання послуг.
- b) Система, що включає підсистему надання послуг.
- c) Система, що включає підсистему виробництва.

8. Конверсія це:

- a) Форма виробничих зв'язків між підприємствами, що спільно виготовляють певний вид кінцевої продукції.
- b) Усуспільнення виробництва шляхом збільшення його розмірів.
- c) Перепрофілювання частини або всього виробничого персоналу під впливом глобальних чинників.

9. Не є основною складовою операційної системи наступний елемент:

- a) Підсистема планування та контролю.
- b) Підсистема інформації.
- c) Підсистема забезпечення.

10. Спеціалізація це:

- a) Суспільна організація виробництва.
- b) Суспільна форма організації виробництва, що відображає процес зосередження виробництва на виготовленні певної продукції чи окремих видів робіт.
- c) Усуспільнення виробництва шляхом збільшення його розмірів.

11. До основних елементів виробництва не належить:

- a) Предмет праці.

- b) Фінанси.
- c) Робоча сила.

12. Кооперування це:

- a) Форма виробничих зв'язків між підприємствами, що спільно виготовляють певний вид кінцевої продукції.
- b) Суспільна організація виробництва.
- c) Усуспільнення виробництва шляхом збільшення його розмірів.